

COMMISSIE KOLONIALE COLLECTIES

BIJLAGE 6

Reactie Naturalis Biodiversity Center op de rapporten

Aan: de Commissie Koloniale Collecties
t.a.v. de voorzitter, Lilian Gonçalves-Ho Kang You

datum

Leiden, 18 november 2024

pagina

1/5

betreft

reactie aanvullende herkomstonderzoeken NIOD

kenmerk

241118BR-EvH/EvdB

Geachte mevr. Gonçalves,

Hartelijk dank voor de toezending van de aanvullende herkomstonderzoeken van het NIOD, Tristam Moeliono en Jelle Jansen. Hoewel de synthese in lijn is met wat al bekend was bij Naturalis, bevatten de hoofdstukken veel ons mij onbekende details. En hoewel deze het algehele beeld niet veranderen, is het wel een heel mooi, diepgravend overzicht geworden en een goede aanvulling op het meer wetenschappelijk gerichte provenance document dat we vanuit Naturalis hebben aangeleverd. Het is ook duidelijk dat, gezien het team, de tijd, en de geraadpleegde bronnen die er is ingestoken; dit niet iets is wat we binnen Naturalis hadden kunnen schrijven. Zonder meer hulde voor dit rapport en de bijgevoegde aanhangsels. Dat gezegd hebbende zijn toch een paar kritiekpunten te noemen.

Het NIOD rapport

Deze punten betreffen in twee gevallen (hoofdstuk 3 en 4) de portrettering van Dubois. Ik denk dat een rapport als dit gericht moet zijn op een neutrale presentatie van de feiten (waarbij negatieve aspecten zeker niet achterwege moeten worden gelaten). Wat hoofdstuk 5 betreft heb ik een kanttekening over een citaat van Dubois en de interpretatie ervan. Ten slotte een laatste kritiekpunt over het eigendom vraagstuk dat hoofdstuk 7 en 8 betreft, alsook het bijgevoegde memorandum.

-Hoofdstuk 3 (local norms and circumstances) gebruikt de opgravingen (een opgraving?) van Raden Saleh niet alleen als referentiekader voor "Javanese traditions of archaeological research", maar ook om de opgravingen van Dubois (impliciet) mee te contrasteren. Daar zijn een aantal kanttekeningen bij te plaatsen. Raden Saleh maakt (hoewel hij het systeem ook bekritiseerde) onderdeel uit van de lokale elite die als regenten onderdeel uitmaakten van het koloniale systeem en dat ook in hun voordeel konden gebruiken. De engelse tekst spreekt over "labourers" die hij voor zijn opgraving inzette, in het Nederlands "koelies" (voetnoot). Zonder op wat manier af te doen aan de slechte omstandigheden bij Dubois' opgravingen, is het (zonder extra informatie) lastig om vast te stellen of de omstandigheden voor de uitvoerenden bij Saleh's opgravingen. De term kan refereren aan loonslaven of lokale bevolking die onbezoldigd werk uitvoeren voor de lokale Javaanse elite.

De gebruikte bronnen zijn daarbij ook niet adequaat: voor Saleh's werk wordt een door hem geschreven artikel gebruikt, bij Dubois interne rapportage. De eenzijdigheid van die laatste wordt onderstreept, terecht, maar daar moet wel bij benoemd worden dat deze rapporten zonder blikken of blozen zaken beschrijven die we nu (en misschien toen ook) als misstanden zouden zien.

Het kernpunt in Raden Saleh's artikel is daarbij dat de landeigenaar hierbij compenseert voor de opgravingen die hij op hun land uitvoert. We weten niet of dit de lokale bevolking ten goede kwam of de regenten (of zelfs het gouvernement), zoals we óók niet weten ook niet wat de status van het land was waarop Dubois opgroef en, in het geval van privaat of gemeenschappelijk land, of daar compensatie werd aangeboden voor de opgraving of voor de fossielen die dit opleverde.

Daarnaast worden in dit hoofdstuk veel details gepresenteerd over de omstandigheden op Sumatra. Zonder meer belangrijke informatie, maar tegenstrijdig met de focus beschreven in de introductie: "we have chosen to focus mainly on the excavations in Java" en "The research team is aware that Dubois also undertook excavations in India, Sumatra and elsewhere in Java, but the circumstances of excavation and land ownership in these locations fall beyond the scope of this report."

-In hoofdstuk 4, paragraaf 5 wordt mogelijke tekenen van toe-eigening van de collectie door Dubois besproken, waarbij zowel het transport, opslag, en het afschermen van de collectie voor andere onderzoekers een rol zouden spelen.

Wat het transport betreft wordt gerefereerd aan het boek van Shipman waaruit zou blijken dat hij de fossielen als persoonlijk eigendom naar NL bracht. Dat het boek geromantiseerd is, wordt erkend door het rapport. Het idee dat de meest belangrijke fossielen door hem zelf zijn vervoerd is ook niet zo vreemd; dit is zonder meer veiliger dan regulier transport en is ook heden ten dage gebruikelijk.

Dat hij de fossielen thuis hield zou gesuggereerd worden door een artikel in De Telegraaf, wat ook door het rapport wordt gezien als een "rather wild story" en ziet hier ook geen verdere aanwijzingen voor.

Hiermee is de toon gezet voor een beter onderbouwd vervolg met aanwijzingen dat hij de collectie af schermde voor andere onderzoekers. Een citaat dat Dubois' eigen zicht duidelijk maakt komt pas in hoofdstuk 5 aan bod: "The owner is not myself but the [Dutch East Indies] Government. However, it is fair – I believe – that the hard-earned collection is and remains my scientific [intellectual] property".

-Hoofdstuk 5 beschrijft in veel detail het transport en opslag van de collectie in Nederland en biedt veel details die mij niet bekend waren. Op een plek wordt naar mijn idee Dubois verkeerd geciteerd en dit heeft mogelijk consequenties voor de interpretatie van het citaat. Dubois' citaat:

In this context, you will surely excuse that I cannot yet make any promises regarding the later future of the fossils – insofar as this is my decision to make. What is certain, in principle, in Leiden, but the large collection of recent animals is [sic] the appropriate place. Aside from my personal interests, I would prefer Leiden to any other museum – but no one will see anything unreasonable in the wish – priority being given to science and the Netherlands – to also give some consideration to my personal, dearly acquired interests.

Interpretatie van het rapport:

This shows that Dubois expressed his preference for Leiden as a destination for the fossil collection years before the shipments took place, without stating a preference for any particular museum.

Ik lees hierbij de 'sic' van het rapport als: Dubois beschrijft hier 'zijn' collectie foutief als een collectie van recent materiaal. Het is echter waarschijnlijker dat het zijn voorkeur had dat 'zijn' collectie naar het museum zou gaan met een grote collectie recente dieren. Die collectie recente dieren zou daarbij als referentiemateriaal fungeren, wat ook de hoofdreden was om Dubois met zijn collectie naar NL te sturen. Deze motivatie voor het transport blijft wat onderbelicht in het rapport. Wat Dubois' citaat betreft zou het dus kunnen dat hij verwees naar het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, maar blijft zonder meer informatie ambigue.

Ten slotte een algemeen punt dat hoofdstuk 7 en 8 betreft. De hele eigendoms-discussie beschreven in deze hoofdstukken heeft als uitgangspunt dat de fossielen in de eerste plaats eigendom waren van de Indische regering. Het rapport en memorandum van Jelle Jansen geven aan dat het onduidelijk was: a) van wie het land precies was waarop Dubois groef en, indien privaat of 'communal' land, of er b) sprake was van formele overdracht. E.g. in het rapport: *In searching the correspondence of Dubois the Expert Centre found no information about either the legal status of the land at the excavation site along the Solo River or the granting of permission by local Dutch and Indonesian authorities.*

Gezien de vele onzekerheden rond het eigendoms vraagstuk maakt dit waarschijnlijk niet veel uit, maar het lijkt me een belangrijke conclusie die potentieel wijst op een "misappropriation" ter plekke (koloniale staat versus lokale bevolking). In de synthese van het rapport wordt deze onduidelijkheid over het "a priori" eigendom niet genoemd.

De bijdrage van Professor Jansen

De brief van prof. Jansen is indrukwekkend. Het is heel knap dat hij bijna iedere denkbare invalshoek heeft verkend van de koloniale en postkoloniale periode, die zich vooral lijkt te kenmerken door grote juridische onduidelijkheid. Dat maakt een heldere juridische lijn niet goed mogelijk, maar het laat goed de complexiteit zien. Ik wil graag ingaan op een overweging die in zijn rapport onderbelicht is gebleven en door ons wordt gemist: het onderscheid tussen naturalia en culturele objecten en wat dit onderscheid betekent voor de (juridische) eenheid 'collectie'.

Jansen geeft aan dat in de tijd van Dubois in het algemeen en tussen het toenmalige Nederlands-Indië en Nederland in het bijzonder, weinig acht werd geslagen op het verzamelen van naturalia en het vervoer daarvan naar Europa. Dat is ook onze ervaring. Een van een boom geplukte twijg, een sprinkhaan, niemand keek ernaar vanuit het perspectief van bezit, dus iedereen kon het verzamelen en meenemen. Voor de wet was het een *res nullius*, een zaak zonder waarde. De objecten uit de natuur hebben geen eigenaar zolang ze zich onttrekken aan de economische of culturele wetten. Een boom heeft waarde voor de landeigenaar, bijvoorbeeld omdat die brandhout kan leveren of een rol speelt in religieuze of culturele tradities. Maar een vlinder of een takje jasmijn kon worden verzameld en vervoerd zonder dat ernaar werd omgekeken. Aan fossielen werd door de lokale bevolking soms beperkte waarde toegekend als grondstof voor kunstmest of Chinese medicijnen, maar niet aan het object als zodanig. Dit aspect, het ontbreken van eigendom bij het verzamelen van naturalia, is een fundamenteel gegeven bij het bijeenbrengen van natuurhistorische collecties in de tijd van Dubois. Bij versterking

van akkers werd betaald om de schade aan de oogst te compenseren, niet om te betalen voor de naturalia. In de bedding van de rivier was dit geen onderwerp, omdat zich daar geen economische activiteit afspeelt.

De reden om hier wat langer bij stil te staan, heeft te maken met de stappen die prof. Jansen vervolgens zet in zijn betoog. Want zonder dit te benoemen schakelt hij van de individuele naturalia door naar het bezit van de collectie als een juridische eenheid. Die stap is in de culturele context logisch. Een schilderij heeft waarde en een bezitter, en een collectie van schilderijen heeft dat ook. Maar bij naturalia is dat niet zo evident. Een rondscharrelende kever heeft geen eigenaar en geen waarde. Een universitaire collectie van kevers heeft dat wel. De vraag is dus: hoe wordt iets zonder waarde en zonder eigenaar onderdeel van iets van waarde? Hoe ontstaat eigenaarschap van een collectie naturalia? Deze stap, die wezenlijk is voor natuurhistorische collecties, maakt een belangrijk onderscheid zichtbaar met culturele collecties.

Het is niet uniek voor naturalia dat iets dat geen waarde heeft waarde verkrijgt. Een kunstenaar die klei verzamelt uit de bedding van een rivier en daar een beeldje van boetseert, is daar eigenaar van. De waarde die het heeft gekregen is terug te voeren op zijn vaardigheid als kunstenaar. Hij heeft waarde gecreëerd. En de eigenaar van de klei, als die er al is, kan die toegevoegde waarde niet claimen als zijn eigendom. Hoogstens kan hij vragen om een vergoeding voor de gebruikte klei. De bioloog, die een collectie aanlegt van naturalia doet iets vergelijkbaars als de kunstenaar. Hij voegt naturalia samen tot een collectie en geeft deze betekenis en waarde door de objecten te beschrijven, te determineren en de onderlinge verbanden duidelijk te maken. Een doosje met losse insecten is precies dat, een doosje met losse insecten. Maar uitgezocht, op naam gebracht en voorzien van beschrijvingen krijgt het wetenschappelijke- en soms zelfs economische waarde. Die waarde is toegevoegd door de onderzoeker en moet op zijn of haar conto geschreven worden.

Wat we dus zien bij culturele objecten, is dat de waarde en het eigendom bij culturele objecten ontstaan door het maken van het object. Die eigendom gaat over van de kunstenaar op de verzamelaar als hij het beeldje verkoopt. Wat we zien bij naturalia is dat de waarde ontstaat door het bijeenbrengen en beschrijven van de objecten in een collectie. Pas bij die stap wordt waarde toegevoegd en ontstaat bezit. Dat is een wezenlijk onderscheid tussen naturalia en cultuurvoorwerpen bij het beantwoorden van vragen over eigendom en waardecreatie. Vanuit dit perspectief, kreeg de collectie Dubois pas waarde toen hij door wetenschappers werd beschreven en gecatalogiseerd. Zo is het nu nog steeds bij natuurhistorische musea: naturalia worden verzameld in de natuur en worden vervolgens in het instituut beschreven door wetenschappers. Het eigendom van de collectie die zo ontstaat ligt bij de organisatie waar de onderzoekers in dienst zijn, de musea.

Voor de collectie Dubois is dit nog niet het hele verhaal. Als Dubois kevers had verzameld, was er nooit zoveel opwinding en controverse geweest over wie de collectie toekomt. Het eigendom van de collectie Dubois wordt zo fel betwist omdat tussen de tienduizenden fossiel botten zich de 3 fossielen van Homo erectus bevinden. Deze drie bij elkaar horende fossielen zijn de casus belli, niet de collectie als zodanig. Zoals ik al eerder heb aangegeven komt dat omdat deze fossielen een andere status en betekenis hebben gekregen dan de rest van de zeer uitgebreide collectie. En waar een enkele kever die uit een collectie valt daarmee zijn waarde verliest, houden deze drie fossielen hun grote waarde, ook buiten de collectie. Hoewel ook het schedelkapje pas waarde kreeg toen het door Dubois werd herkend en beschreven, is die waarde verder toegenomen door het enorme wetenschapshistorische belang van deze ontdekking en de maatschappelijke discussie die volgde. In mijn vorige brief ben ik hier op ingegaan en heb ik aangegeven dat naar mijn overtuiging het schedelkapje door dit wetenschapshistorische belang ook een culturele betekenis heeft

gekregen. En daarmee houd ik het tevens voor mogelijk dat de juridische positie van het schedelkapje een andere is geworden, wellicht vergelijkbaar met cultuurhistorische objecten. Maar dat geldt zeker niet voor de rest van de collectie Dubois.

Samenvattend

Zoals de waarde of het eigendom van een beeldje niet toe te wijzen is aan de eigenaar van de klei waarmee deze is gemaakt, maar aan de kunstenaar die het creëert, zo ontstaat de waarde van een natuurhistorische collectie door het wetenschappelijk werk dat de objecten beschrijft en aan elkaar verbindt. Dit aspect, dat zo wezenlijk is voor natuurhistorische collecties, mis ik in de beschouwing van prof. Jansen. Daarmee gaat hij voorbij aan het kenmerkende verschil tussen naturalia en culturele objecten. Ik pleitte al eerder voor een eigen raamwerk voor de beoordeling van repatriëring van naturalia. Deze studie maakt nogmaals duidelijk waarom dat belangrijk is.

Met vriendelijke groet,

Edwin van Huis
Algemeen Directeur